

BIJDRAGE

JOREN JANSSENS,
wetenschappelijk medewerker, VUB

Tussen de wapens en het volk

Vlaamse en Europese
solidariteit met
de Guatemalteekse
revolutie, 1979-1996

Sticker voor solidariteit met Guatemala.
(Amsab-ISG, Gent)

De derdewereldbeweging beschouwde Centraal-Amerika eind jaren 1970 als navel van de wereld. In Nicaragua wierp de sandinistische revolutie (1979-1990) gewapenderhand de Somozadictatuur omver. Europese solidariteitscomités verleenden een luidspreker aan deze nieuwe ster aan de Latijns-Amerikaanse hemel, zoals ze eerder deden voor het Chili van Allende. Tegelijkertijd escaleerde slechts enkele honderden kilometers verder de revolutie in Guatemala tot een genocidaire oorlog, uitgevochten tussen regerings- en guerrillagroepen. Ondanks de naar schatting tweehonderdduizend Guatemalteken die het leven lieten in het 36 jaar durende conflict (1960-1996) bleven de westerse miljoenenstromen en massale straatprotesten uit. In Europa ondernamen solidariteitscomités nochtans verwoede pogingen om legitimiteit te verlenen aan het gewapende pad dat de revolutie insloeg en politieke aandacht te krijgen voor het buitensporige geweld van de vergeten dictatuur. De Lage Landen vormden de kern van dit Europese solidariteitsnetwerk. Sleutelfiguren van het Vlaams Guatemala Comité (VGC) trokken als Missionaris van Scheut naar Guatemala en ruil-

den gaandeweg hun traditionele pastorale werk voor de armen in voor een radicaler aanpak. Hun engagement in de volksstrijd dwong enkele missionarissen ertoe halsoverkop uit Guatemala te vluchten. Anderen lieten het leven onder de staatsterreur, als priester of als lid van het gewapend verzet. Aan de hand van interviews met Raf Allaert en Guido De Schrijver, twee spilfiguren van de Guatemalal solidariteit, en een analyse van hun nooit eerder onderzochte archieven, legt dit onderzoek de bewogen geschiedenis bloot van een radicale solidariteitsbeweging met grootse ambities, maar weinig roem. Daarbij besteden we bijzondere aandacht aan de moeizame wijze waarop het Europese solidariteitsnetwerk vat probeerde te krijgen op het Guatemalteekse conflict en op de complexiteit van het Guatemalteekse oppositieveld waarin guerrillafacties en democratische volksorganisaties sterk verdeeld op het internationale toneel verschenen. Bij het onderzoek naar de Vlaamse solidariteit, vervlochten met het Europese netwerk, besteden we ook aandacht aan de vormende rol die de Guatemalteken zelf speelden bij de inhoudelijke oriëntatie van het solidariteitsnetwerk.

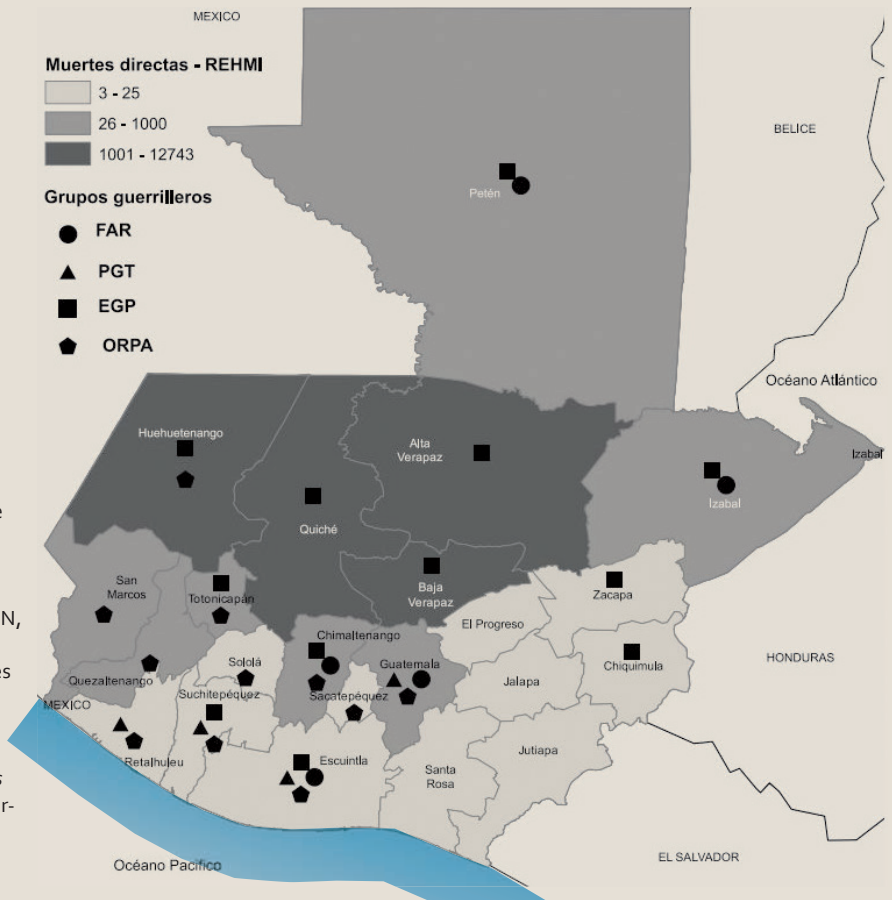
De Vlaamse missionarissen in Guatemala in het heetst van de strijd

Midden jaren 1960 verliet Guido De Schrijver als een van de eerste Missionarissen van Scheut de kille en conservatieve seminaries om het priesterschap op te nemen in de dorpsparochies aan de tropische zuidkust van Guatemala. De regio stond toen – en vandaag nog steeds – bekend om haar uitgestrekte plantages waar seizoenarbeiders suikerriet verbouwden in deplorabele omstandigheden. Opgeleid in het traditionele pastorale werk werd de eerste generatie scheutisten in Guatemala geconfronteerd met een maatschappij in volle omwenteling. Van een politieke oplossing of het bereiken van een nationale consensus tussen de militaire regimes en de guerrilla's was toen al geen sprake meer. Toen de eerste revolutionaire cyclus eind jaren 1960 eindigde, was de guerrillabeweging bijna volledig uitgeschakeld. Terwijl het leger de kleinschalige guerrillafacties in de hooggebergtes bekampte met napalmbombardementen en paramilitaire doodseskaders, werden de massale volksbetogingen in de hoofdstad hardhandig neergeslagen.¹

Na de militaire omverwerping in 1954 van Guatemala's eerste democratisch verkozen regering gleed het land langzaam af in een spiraal van geweld. Opeenvolgende militaire regimes institutionaliseerden de contrarevolutie en verhieven haar tot staatsproject. De volks- en guerrillabeweging bouwde op haar beurt verder op de ruïnes van de *diez años de primavera*, de tienjarige democratische lente onder het presidentschap van filosoof José Arévalo en later van generaal Jacobo Árbenz (1944-1954). Tijdens deze periode van sociaal-politieke hervormingen werden nationale vakbondskoepelels en honderden lokale boerenliga's in het leven geroepen. Bovenal lag een agrarische

hervorming in het verschiet die komaf zou maken met een schrijnende ongelijkheid: 2 procent van de bevolking bezat drie vierde van het bewerkbare land.² De herverdeling van de landbouwgrond moest het sluitstuk vormen van een project waarin de machtsbasis van de regering zou verschuiven van de bezittende klassen naar de volksorganisaties. De staatsgreep van Castillo Armas maakte echter komaf met deze hervormingen. De kolonel kon in volle Koude Oorlog rekenen op de steun van de Amerikaanse Central Intelligence Agency (CIA) om het 'rode gevaar' in te perken en het Latijns-Amerikaanse continent te vrijwaren van communistische invloeden. Hij trok de erkenning van zo goed als elke vakbond en boerenliga in en liet zogenaamde 'nationale defensiecomités tegen het communisme' duizenden gemeenschaps- en vakbondsleders arresteren en vermoorden. Dat de hervormingen stap voor stap werden afgebroken, stond voor de revolutionaire krachten synoniem aan de gefnuikte emancipatie van de stedelijke arbeidersklasse en van de inheemse Guatemalteekse bevolking die geconfronteerd werd met sociale uitsluiting, segregatie en racisme.

De maatschappij waarin de eerste scheutisten terechtkwamen, probeerde tevergeefs uit de afgrond te klauteren waarin de repressie haar had gedreven. Dit revolutionaire herstelproces kwam midden jaren 1970 tot volle wasdom. Op dat moment vond ook een tweede generatie missionarissen vanuit Vlaanderen de weg naar Guatemala. Na een lange reeks twisten en afscheuringen kristalliseerde de guerrilla zich in vier ideologisch en operationeel heterogene organisaties: de Partido Guatemalteco del Trabajo (Guatemalteekse Arbeiderspartij, PGT), de Fuerzas Armadas Rebeldes (Gewapende Strijdkrachten, FAR), de Organización del Pueblo en Armas (Organisatie van het Gewapende Volk, ORPA) en het Ejército

Spreiding van de guerrillafacties in Guatemala. (uit: Katherine AGUIRRE TOBÓN, *Analizando la violencia después del conflicto*. In: *Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales*, Universidad Nacional Autónoma de México, 59(2014)220, p. 203.)

Guerrillero de los Pobres (Guerrillaleger van de Armen, EGP). De facties die zich lange tijd hadden bediend van kleinere sabotageacties en ontvoeringen van hooggeplaatste politici, ontketenden nu ongeziene offensieven. Deze heropleving ging gepaard met belangrijke strategische vernieuwingen. Door de nederlaag die de guerrilla in afgelegen en dunbevolkte berggebieden had geleden, begreep de beweging dat steun van de lokale bevolking onontbeerlijk was om het regime te destabiliseren. De guerrilla zou als revolutionaire voorhoede dus alleen zegevieren wanneer ze kon wortelen in een massale subversieve volksbewe-

ging, verenigd in uitgesproken politieke organisaties. Tegelijkertijd zou de volksbeweging kunnen dienen als voedings- en rekruteringsbodem voor de gewapende strijd.³ Wat voortaan een ‘revolutionaire volksoorlog’ werd genoemd, stond voor de georganiseerde confrontatie tussen de omver te werpen staat en alle segmenten van de bevolking. Een strijd die niet langer louter en alleen uitgevochten zou worden met wapens maar die, via het begeistern van de harten en zielen, de revolutie zou voorzien van een brede sociale basis, met speciale aandacht voor het inzetten van inheemse bevolkingsgroepen.

Slogan aangebracht door een anticommunistisch doodseskader in de parochie van Walter Voordeckers: 'Buitenlandse communistische priesters, Walter, ga naar huis'. (Amsab-ISG, Gent)

De Vlaamse scheutisten werden uitgezonden naar parochies in het clerus-arme departement Escuintla aan de Guatemalteekse zuidkust, een van de kerngebieden van het EGP. Deze guerrillafactie belichaamde het bovenstaande principe, dat zich toelegde op de creatie en politisering van sociale bewegingen. De volkskerken bleken een uitgelezen medium om door te dringen tot de meest onbereikbare gebieden. De bevrijdingstheologie vormde het instrument bij uitstek om de lokale bevolking te politiseren. Met een kritische Bijbellesing, die een marxistische terminologie en structurele analyse hanteerde, maakte de geestelijkheid in zijn dagelijkse pastorale werk een radicale keuze voor de armen.⁴ 'Zo kwamen we tot een politiek inzicht, theologisch geduid en Bijbels gegrond, wat het volk deed inzien dat we de ongelijkheid moesten aanpakken om tot een maatschappelijk evenwicht en een

menswaardig bestaan te komen', vertelt Raf Allaert, kopman van de Vlaamse solidariteitsbeweging. Allaert hielp als priester in kleine gemeenschappen in Escuintla intensief mee aan de opbouw en acties van het Comité de Unidad Campesina (CUC), het Comité voor Boereneenheid.⁵ Het CUC, een van de belangrijkste basisbewegingen van de EGP-guerrilla, speelde een cruciale rol in de mobilisering van de volksmassa.⁶ Guido De Schrijver engageerde zich op zijn beurt in het Comité Pro Justicia y Paz, het Comité voor Rechtvaardigheid en Vrede. Ook deze beweging leunde aan bij het EGP, maar profileerde zich minder radicaal in een poging om wereldwijd steun te vinden in de katholieke en protestantse geloofsgemeenschap.

Parallel aan het CUC gingen eind jaren 1970 ook studenten, scholieren, stedelijke arbeiders en zelfs ambtenaren openlijk en massaal in conflict met het militaire re-

Herdenkingsposter voor de drie Vlaamse missionarissen vermoord in Guatemala tussen 1980 en 1982. Van links naar rechts: Walter Voordeckers, Serge Berten en Ward Capiou. (KADOC-KU Leuven)

gime. De straatprotesten namen bedreigende proporties aan. De escalatie van de guerrillaoorlog in buurland El Salvador en de militaire overwinning van de Nicaraguaanse sandinisten dreven de nervositeit verder op, zowel bij de Guatemalteekse oppositie als bij het regime. Begravenissen van vermoorde oppositieleiders werden in de hoofdstad bijgewoond door tienduizenden rouwenden en de clandestien uitgebouwde syndicale beweging zette de ene nationale staking na de andere protestmars in. Het hele sociale weefsel dat in de voorgaande jaren ondergronds was uitgebouwd, participeerde in het haast volledig verlammen van de Guatemalteekse staat.⁷

De sociale onlusten lokten echter ook een grootschalige terreurcampagne uit om de volksprotesten te onderdrukken. Veel scheutisten achtten zich door hun status als buitenlander en priester onschendbaar voor het overheids geweld. Maar geradicali-

seerde priesters werden steeds vaker actief opgespoord, uitgewezen en zelfs vermoord. Dat gebeurde voor het eerst in 1980 toen de Filipijnse missionaris Conrado de la Cruz en de Vlaming Walter Voordeckers werden vermoord omwille van hun sociaal engagement. Toen de stencilmachine waarmee Raf Allaert pamfletten drukte voor het CUC begin 1982 werd onderschept door het leger, werd duidelijk dat het militaire regime een klopjacht op de Vlaamse scheutisten had geopend.⁸ Repatriëring naar België drong zich op. De scheutist Serge Berten, die in opdracht van de guerrilla de verbinding legde met de volksbeweging, werd enkele dagen later ontvoerd in de Guatemalteekse hoofdstad. Sindsdien ontbreekt van hem elk spoor. Andere scheutisten die tot de gewapende strijd waren toegetreden, ontkwamen evenmin aan de repressie: een jaar later sneuvelde Ward Capiou. Jan Vandeviere vluchtte de grens over naar Mexico.

De gesneuvelde Vlamingen werden voor velen het gezicht van de solidariteit met Guatemala en zijn, tot de dag van vandaag, de bestaansreden van de Vlaamse solidariteitsbeweging met Guatemala.

De geboorte van het Europese solidariteitsnetwerk met Guatemala

De scheutisten die levend terugkeerden naar België, speelden vanuit Vlaanderen een sleutelrol in de oprichting van een Europees solidariteitsnetwerk. Na vijftien jaar als missionaris te hebben gewerkt, richtte De Schrijver in 1979 mee het Vlaams Guatemala Comité (VGC) op, de koepel voor de christelijke basisgroepen en lokale Guatemala comités in Vlaanderen. De solidariteitsbeweging stond voor een 'doorleefde' verbondenheid: ze was ontstaan vanuit de persoonlijke belevingen van De Schrijver en Allaert en de contacten die ze destijds met de Guatemalteekse guerrilla- en volksorganisaties hadden gelegd. Onafhankelijk van elkaar ontstonden ook solidariteitscomités in Frankrijk, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, West-Duitsland, Zweden en Zwitserland. Deze bescheiden comités met slechts een dozijn kernleden vonden elkaar datzelfde jaar al op een eerste Europese bijeenkomst in Antwerpen. In de hoop efficiënter de repressie van het Guatemalteekse regime aan te klagen en morele en materiële solidariteit te verlenen aan de vreedzame volksprotesten, werd overgegaan tot de creatie van een Europese Coördinatie, een los samenwerkingsverband geleid door het Nederlandse en het Vlaamse solidariteitscomité. De Coördinatie werd als organisatie belast met het uittekenen van de strategische krijtlijnen van het Europese solidariteitsnetwerk, in overeenstemming met de nationale comités die een volstreekte autonomie bewaarden.

Omdat de hevige binnenlandse repressie de Guatemalteekse oppositie verhinderde vrij en openlijk leiding te geven aan de Europese solidariteit, zouden de solidariteitscomités als Europese vertegenwoordigers van de Guatemalteekse volksorganisaties fungeren.⁹

Het Europese solidariteitsnetwerk streefde aanvankelijk naar een hechte samenwerking met de vreedzame oppositiekrachten in Guatemala. In tegenstelling tot de guerrilla's geloofde de Guatemalteekse volksbeweging eind jaren 1970 nog dat de volkswil kon zegevieren en dat de bestaande staatsstructuur zou worden gedemocratiseerd en hervormd. Sociaal-politieke organisaties, (boeren)vakbonden en sociaaldemocratische partijen engageerden zich onder de vlag van het Frente Democrático Contra la Represión (Democratisch Front tegen Repressie, FDCR). Voor de internationale solidariteitsbeweging stond toegang tot informatie centraal. Kennis was het enige wapen van de solidariteitscomités. Het solidariteitsnetwerk droomde daarom luidop van een extensief netwerk van vertegenwoordigers van het FDCR in Europa. Enkel zo zou de solidariteit de noden en verwachtingen van de volksrevolutie op een organische wijze kunnen aanvoelen en kon de Europese beweging greep krijgen op het Guatemalteekse politieke proces.¹⁰

Die droom werd nooit werkelijkheid. Door de beperkte middelen en het enorme staatsgeweld dat de volksbeweging te verduren kreeg, kwam het FDCR niet verder dan de oprichting van een Buitenlandse Commissie die vanuit ballingschap in Costa Rica het Europese solidariteitsnetwerk probeerde te stimuleren. De aanwezigheid van de volksbeweging was weinig tastbaar maar wel reëel: dankzij het bestaan van die democratische eenheidsbeweging vonden de guerrilla en zijn gewapende strijd amper ingang in de Guatemalal solidariteit. Het FDCR hield

tiéndele
la mano

con tu apoyo
el pueblo
de Guatemala
vencerá!

de guerrilla bovendien, althans publiekelijk, op een veilige armlengte afstand. Hoewel de gewapende strijd onvermijdelijk een grote stempel drukte op de volksorganisaties, zou een openlijke verwevenheid tussen beide de werking van de democratische volksbeweging definitief onmogelijk maken. Daarnaast geloofde het solidariteitsnetwerk, door de ongezien sterke acties van de jaren ervoor, nog sterk in de vernieuwende dynamiek en het heil van de syndicale strijd. De Europese solidariteitscomités wilden het vreedzame en democratische verzet ondersteunen omdat het hoofdzakelijk deze weg was die de Guatemalteekse oppositie bewandelde. Een expliciete steunbetuiging aan het gewapend verzet was voor de Europese solidariteitscomités om die reden meer dan één brug te ver en een strategisch onverstandige keuze.

De escalatie van het gewapend conflict in Guatemala dwong het solidariteitsnetwerk begin 1980 echter tot een sprong in het duister. In een poging de maandenlange massale straatprotesten in de hoofdstad de kop in te drukken, ontsnapte geen enkele volksorganisatie aan de selectieve en meestal publieke moordaanslagen. Studentenleiders, sleutelfiguren van de resterende oppositiepartijen en kaderleden van de vakbond kwamen één voor één in het vizier van leger- en politiediensten en doodseskaders. Met de quasi volledige eliminatie van het Democratisch Front liep de volksbeweging een schade op waarvan ze in feite nooit volledig recupereerde. De neutralisatie van het volledige oppositieveld bracht een radicale reorganisatie van de volksbeweging teweeg. Bovenal groeide het bewustzijn dat niet langer politieke ruimte

Affiche van het Democratisch Front tegen de Repressie (FDCR) gericht aan de internationale solidariteit: 'Het Guatemalteekse volk wordt uitgemoord, houd hen bij de hand! Met uw steun zal het Guatemalteekse volk overwinnen!'. (KADOC- KU Leuven)

werd gegund aan vreedzaam protest. De gewapende strijd trad zo naar voren als het meest beloftevolle medium om de revolte alsnog te verzilveren. Volksorganisaties met een openlijk marxistische oriëntatie ruimden plaats voor organisaties met een uitgesproken paramilitair en clandestien karakter. Het voorbehoud jegens de gewapende strijd werd opzijgeschoven en de guerrillafacties werden erkend als de onbetwiste voorhoede van de Guatemalteekse volksoorlog. De dichotomie tussen de gewapende strijd van de guerrilla op het platteland en het vreedzame verzet van de massabeweging in de hoofdstad verdween en maakte plaats voor een complementaire weg naar de revolutie.¹¹

Het beperkte Europese draagvlak voor de gewapende strijd

Hand in hand met de Guatemalteekse volksbeweging kreeg ook de solidariteit een meer uitgesproken politiek, militair en revolutionair karakter. Politiek reformisme werd verbannen en het solidariteitsnetwerk trad zijn meest hartstochtelijke fase in. Ook binnen de Europese solidariteitsbeweging groeide het idee dat geweld door de buitensporige repressie de enige overblijvende optie was en dat alleen revolutionaire krachten het Guatemalteekse regime konden omverwerpen.¹² Het legitimeren van de gewapende strijd als enig resterend antwoord had echter verregaande gevolgen voor het solidariteitswerk in Europa. De boodschap van revolutionair geweld bracht de solidariteitscomités op ramkoers met de heersende politieke gevoeligheden in Europa. Doordat het verzet in Guatemala afstapte van traditionele actiemiddelen zoals stakingen en massale manifestaties, en overging op sabotageacties, brandstichting en het vernielen van strategische infrastructuur, vielen de voor

het Westen herkenbare actiemiddelen weg. Bovendien werden directe en tastbare noden, zoals loonsverhogingen en politieke participatie ingewisseld voor de totale omverwerping van het heersende regime en de veel onzekerder instelling van een revolutionaire regering. De identificatie van de politieke oppositie in België met de gewapende strijd van de Guatemalteekse volksbeweging werd op die manier een problematisch gegeven.

Begin jaren 1980 had de gewapende strijd in Europa dus weinig maatschappelijk draagvlak. Radicale politieke solidariteit uitgedrukt in harde revolutionaire oorlogsretoriek geraakte in toenemende mate geïsoleerd, zelfs aan de linkerkant van het politieke spectrum. Bovendien kwam de positie van de Guatemalasariditeit binnen de vredesbeweging, toch het aangewezen terrein om solidariteit met Centraal-Amerika op te wekken, in het gedrang. Ook het Anti-Interventie Front (AIF), dat in 1981 werd opgericht uit vrees voor Noord-Amerikaanse inmenging in de revoluties van Centraal-Amerika, faciliteerde een brede bewustmaking rond de Guatemalteekse opstand, maar bood evenmin een klankbord voor de gewapende opstand. Het solidariteitsnetwerk met sandinistisch Nicaragua had nochtans een lichtend voorbeeld gesteld. De prioriteit die de solidariteitscomités verleenden aan de gewapende strijd en het gewelddadige discours waarin deze werd ingekapseld, had een van de structurele belemmeringen gevormd voor de verbreding van de Nicaraguasolidariteit. Een dergelijke boodschap kon geen breed publiek enthousiasmeren en was niet aangepast aan de overheersende gevoeligheden ten aanzien van vrede, geweldloosheid en mensenrechten, die sterk opgang maakten in de late jaren 1970 en de jaren 80.¹³ Zodra campagnes in Nicaragua meer humanitaire thema's als alfabetisering en democratie

omarmden, vonden ook de Nicaraguacomités een grotere weerklank, niet alleen binnen de derdewereldbeweging maar evengoed in de (inter)nationale politiek, de ngo's en de media. De sandinisten waren erin geslaagd vorm te geven aan een breed gedragen en pluralistisch Europees solidariteitsnetwerk, waarin het mensenrechtendiscours niet ten koste ging van uitgesproken politieke solidariteit.

Waarom beriep de Guatemalasilidariteit zich dan niet op de bestaande recepten die een grotere sympathie garandeerden? De verklaring ligt in het ritme van het gewapend conflict in Guatemala. De steunbetuiging van het VGC aan het gewapend verzet als de 'enige logische en consequente keuze' en 'het gewettigd antwoord van het volk', was voor de activisten immers een onderbouwde en noodzakelijke keuze.¹⁴ De militaire overwinning had het sandinisme toegelaten zijn radicale karakter af te werpen en in termen van reconstructie en democratie te spreken. In Guatemala was men echter nog volop de militaire dictatuur aan het afbreken. Het solidariteitsnetwerk werd dus voor een vol-dongen feit geplaatst. Een kleine Nederlandse Guatemalawerkgroep verwoordde deze 'non-keuze' helder: 'Het [Guatemalteekse] volk rest alleen nog verzet, met of zonder geweld. Die beslissing is aan hen, respect voor deze beslissing aan ons. Voor hen is er geen weg terug, voor wie solidair wil zijn ook niet.'¹⁵ De Guatemalasilidariteit putte bovendien hoop uit de enorme steun voor sandinistisch Nicaragua die had aangetoond hoe irrelevant het gewapende karakter van de revolutie werd eens de militaire eindzege was behaald. De solidariteitscomités trokken zich ook op aan het voortschrijdende eenheidsproces tussen de onderling rivaliserende guerrillafacties. Met de vorming van een nationaal bevrijdingsfront werd een spoedige revolutionaire overwinning in het vooruitzicht gesteld.

Toch bleef het concept van de gewapende strijd afschrikwekkend. Ook binnen het Europese solidariteitsnetwerk leidde het gewapende pad tot fundamentele onenigheid tussen de comités. Zodra de Europese Coördinatie zich op een van de jaarlijkse bijeenkomsten formeel en onomwonden achter de guerrillastrijd schaarde, staakten de eerste comités hun activiteiten of kop-pelden ze zich los van het Europese netwerk.¹⁶ Mogelijk droeg het terreurklimaat, dat ook het solidariteitsnetwerk was binnengedrongen, bij aan het onbehagen van sommige sympathisanten. Om activisten te beschermen, moesten hun namen bijvoorbeeld uit vergaderverslagen en brieven worden geschrapt. Guatemalteekse delegaties getuigden soms anoniem en gemaskerd en geruchten circuleerden over de fysieke bedreigingen die Guatemalteekse activisten ondergingen op Europese bodem, tot benaderingen van de Guatemalteekse ambassadeur toe.

Rivaliteit en wantrouwen verdelen het solidariteitsnetwerk

De Europese solidariteitscomités keken reikhalzend uit naar de vorming van een eengemaakte Guatemalteekse bevrijdingsbeweging, naar het voorbeeld van het Frente Sandinista in Nicaragua en het Frente Maribundo in El Salvador. Een dergelijk eengemaakt front zou spoediger de overwinning kunnen behalen, maar was ook een voorwaarde om de strijd internationale legitimiteit te verlenen. De staatsterreur dwong de Guatemalteekse oppositie echter tot voortdurende reorganisaties. De guerrillafacties waren op hun beurt ideologisch en strategisch sterk verdeeld en de ORPA, PGT, FAR en het EGP beconcurrerden elkaar vaak in het Guatemalteekse binnenland. Dit maakte het bijzonder moeilijk om een geloofwaardige en brede internationale

VOLKERENMOORD EN VOLKSVERZET IN GUATEMALA

**DE INDIANEN VAN EL QUICHE
OP HET 4° RUSSELL TRIBUNAAL**

solidariteit op te bouwen. Europese solidariteitscomités stelden zich meer dan eens zélf gereserveerd op tegenover bezoekende Guatemalteekse delegaties en stelden hun representativiteit sterk in vraag. Het gebrek aan eenheid was bijzonder hinderlijk. De Vlaamse Guatemalal solidariteit wilde geen voorwaarde tot organisatorische eenheid stellen. Dat zou van een 'paternalistische westerse houding' getuigen.¹⁷ Het VGC stond er echter wel op dat de guerrillafacties zouden inzien dat hun onderlinge fragmentatie, achterdocht en rivaliteit de globale solidariteit in gevaar brachten, wat nog nefaster was dan de politieke en strategische discussies die de guerrillafacties publiekelijk uitvochten.

Het sectionalistische karakter van de guerrillaorganisaties had sinds het prille begin van het conflict tot hevige onderlinge twisten en wisselende bondgenootschappen geleid. Toen de ORPA in 1979 ook militaire operaties ontplooidde, werd de fragmentatie nog sterker gearticuleerd. De ORPA hechtte, in tegenstelling tot het EGP, minder waarde aan de uitbouw van een geïnstitutionaliseerde massabeweging. De revolutie betekende voor hen niet meer dan een massaal gewapende volksoptocht, waarbij niet de revolutionaire homogeniteit van het volk maar wel territoriumwinst en militarisering van doorslaggevend belang waren. Daardoor kwam de ORPA in het Guatemalteekse binnenland onvermijdelijk in aanvaring met het EGP.¹⁸ De wedijver tussen beide bewegingen, in essentie twee conflicterende visies op revolutionaire oorlogsvoering, bleef als een rode draad doorheen

De Guatemalteekse volksorganisaties vreesden represailles van het militaire regime. Op het Russell Tribunal voor de mensenrechten van de inheemse volkeren in Rotterdam werd aan een delegatie van de boerenbeweging CUC uitzonderlijk toestemming verleend om gemaskerd getuigenis af te leggen. (KADOC- KU Leuven)

de geschiedenis van het Guatemalteekse verzet en het solidariteitsnetwerk lopen.

Minstens even problematisch was het beperkte engagement van de guerrillafacties in de internationale solidariteit. Deze werd door de guerrilla dankbaar ontvangen als 'een beslissende steun voor de overwinning', maar slechts beantwoord in de 'dagelijkse [militaire] inspanningen'.¹⁹ Ondanks hun uitdijende territoriale macht in Guatemala en groeiende legitimiteit binnen de solidariteitscomités was de aanwezigheid van de guerrilla in Europa beperkt tot propagandistische pamfletten die ze elk afzonderlijk uitzonden. Het solidariteitsnetwerk snakte naar mechanismen voor een snelle en efficiënte communicatie met de Guatemalteekse revolutionaire krachten.

Een zelfevaluatie van de comités laat geen twijfel over het vernietigende effect van het gebrek aan een organische relatie met het Guatemalteekse verzet: 'We proberen zo getrouw mogelijk te begrijpen welke de werkelijke krachten zijn die in Guatemala strijden voor bevrijding. Dit begrip, bij wijlen fragmentarisch en conflicterend, is onze enige stellingname. Het gebrek aan een unitaire politieke oriëntatie vanuit het Guatemalteekse binnenland is het grootste en misschien historisch onvermijdelijke obstakel voor de efficiënte werking van de internationale solidariteit.'²⁰ De verdeeldheid van het gewapend verzet was voor de solidariteitscomités het voornaamste struikelblok om de guerrilla ook materieel te ondersteunen. De Europese welwillendheid om rechtstreeks financieel bij te dragen, botste telkens weer op praktische moeilijkheden en een gebrek aan overeenstemming binnen de diverse guerrillafacties. Er bestond een reële angst dat steun aan één enkele factie het eenheidsproces, en daarmee dus ook het leed van het Guatemalteekse volk, zou verlengen.²¹ Bovendien had de rivaliteit en het wantrouwen tussen

het EGP en de ORPA ook het Europese solidariteitsnetwerk geïnfecteerd. Deze verdeeldheid was historisch gegroeid uit de ontstaansgeschiedenis van de afzonderlijke comités. De solidariteitscomités in Vlaanderen en Nederland werden bijvoorbeeld gesticht door missionarissen, die werkzaam waren in het kerngebied van het EGP en zijn basisbewegingen. Deze persoonlijke ervaringen stimuleerden de identificatie met het EGP en een loyaliteit met de marxistisch-leninistische visie van de factie.²² Andere solidariteitscomités, voornamelijk in Zuid-Europa, ontstonden dan weer vanuit een louter ideologische identificatie met de gewapende strijd.

De polarisatie en fragmentatie werden wezenskenmerken van het Europese solidariteitsnetwerk. Aangezien in het VGC ook leden zetelden die sympathiseerden met de ORPA, bleven deze spanningen meestal onuitgesproken. Toch voelden leden onderling wel degelijk aan dat ieder eigen informatiekanaal onderhield. Zo trad Mario Coolen, een van de stichters van het CUC, EGP-lid en sterke man van het Nederlandse Guatemalacomité, jarenlang op als officieus vertegenwoordiger van het EGP. Zijn taak bestond erin de ideeën van het EGP te verkondigen in Europa en te voorkomen dat het gewicht van de ORPA buitensporig zou doorwegen. Coolen vervulde zijn opdracht in absolute geheimhouding, waardoor zelfs zijn naaste collega's zich pas jaren later bewust werden van zijn functie. De versplintering van het solidariteitsnetwerk nam echter ook georganiseerde vormen aan. In Nederland en België vonden bijvoorbeeld geheime vergaderingen plaats waaraan enkel EGP-sympathisanten deelnamen en die in feite alleen dienden om het solidariteitsnetwerk van deze guerrillafactie in Europa te faciliteren.²³ Zou de organisatorische eenheid van de guerrilla's het tij nog kunnen keren?

Verwoestende contrarevolutie en schijneenheid van de Guatemalteekse guerrilla

De solidariteitscomités bevonden zich tijdens de jaren 1979-1982 in een constante staat van euforie. De gewapende strijd leek onstuitbaar: de guerrillafacties openden in 18 van de 22 Guatemalteekse departementen bevrijdingsfronten en het aantal militaire acties vertienvoudigde in deze periode. De omvang van de opstand ontkrachtte het internationaal discours van de regering dat de guerrilla's afschilderde als geïsoleerde communistische agitators zonder populaire aanhang. In het Guatemalteekse binnenland deed de ene na de andere interne politieke crisis het militaire regime daveren op zijn grondvesten. Internationaal volgden reprimandes vanwege de Algemene Vergadering van de VN en talrijke mensenrechtencommissies. Ook in België beroerde de Guatemalteekse strijd verschillende parlementsleden die het initiatief namen een onderzoekscommissie naar Guatemala en El Salvador te zenden. Daarbij speelde het tragische lot van de vermiste en vermoorde landgenoten steeds een sleutelrol.²⁴

Een reeks contrarevolutionaire offensieven stelde echter een dramatisch einde aan de zeges van de Guatemalteekse guerrilla. Nadat president-generaal Romeo Lucas García het protest in de hoofdstad met succes had onderdrukt, verplaatste hij de contrarevolutie naar het platteland. Omdat de guerrillafacties zich na hun militaire acties terugtrokken in de bergen, richtte het staatsgeweld zich in toenemende mate op de inheemse boerengemeenschappen in de 'rode zones'. Met de tactiek van de verschroeide aarde wilde het zowel potentiële als reële machtsbases van de guerrilla ontwortelen. Het leger begon de lokale bevolking in zijn geheel als politieke voedingsbodem en rekruteringsvijver van

de gewapende strijd te aanzien en maakte niet langer een onderscheid tussen beide.²⁵ Met massamoorden probeerde de overheid de samenwerking tussen de guerrilla en de bevolking onder druk te zetten, in de hoop zo de eerste op de knieën te krijgen. Omdat de guerrilla er niet in slaagde de bevolking bescherming te bieden, liep het vertrouwen in het gewapend verzet flinke deuken op.

Met de staatsgreep van generaal Efraín Ríos Montt in 1982 ontspoorde het staatsgeweld en bereikte de contrarevolutie een absolute piek met achthonderd geregistreerde moorden en verdwijningen per maand. In anderhalf jaar beging het militaire regime 43 procent van het totale aantal moorden gedurende heel het conflict.²⁶ Ríos Montt kon de guerrilla niet vernietigen, maar hij zorgde er wel voor dat een machtsovername op basis van een revolutionaire volksoorlog definitief onmogelijk werd.²⁷ Zijn regime slaagde erin de contrarevolutie te injecteren in (potentiële) revolutionaire gemeenschappen. In een reformistisch discours richtte hij modeldorpen of 'ontwikkelingspolen' op waar de bevolking werd geconcentreerd en onder directe militaire controle werd geplaatst. Daarnaast bewapende Ríos Montt naar schatting één miljoen Guatemalteken – tot 80 procent van de mannelijke bevolking in sommige rurale zones – in civiele patrouilles. In ruil voor levensmiddelen en bescherming tegen willekeurige massamoorden activeerde hij op die manier de burgerbevolking in de militaire strijd tegen de guerrilla.

Geconfronteerd met territoriale terugtrekkingen en militaire nederlagen, zelfs in hun kerngebieden, besloten de vier belangrijkste guerrillaorganisaties in 1982 samen te werken, als de Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca (Guatemalteekse Nationale Revolutionaire Eenheid, URNG). De guerrillabeweging lanceerde een gezamenlijk vijfpuntenprogramma, maar de

diverse facties bleven militair opereren onder eigen naam. Meteen ontstond bij de Europese solidariteitscomités de vrees dat de eenheid in de praktijk weinig inhield.²⁸ De verlamdende obstakels waren allerm minst van de baan. Sommige Guatemalteekse delegaties die Europa bezochten, stapelden het lidmaatschap van wel vier fundamenteel verschillende organisaties op. Vaak ontstonden er spanningen en wantrouwen omdat vertegenwoordigers optraden in eigen naam en zich ten koste van elkaar probeerden te profileren. De aanhoudende smeekbedes van de solidariteitscomités om orde op zaken te stellen door een officiële vertegenwoordiger van de URNG te installeren in Europa, vonden evenmin gehoor. De internationale solidariteit had nochtans meer dan ooit nood aan een unitaire oriëntatie. Een permanent afgevaardigde van het Guatemalteekse verzet had een krachtig signaal van revolutionaire eenheid kunnen zijn.²⁹

Ondanks de stoeve samenwerking met het gewapend verzet en het gebrekkige inzicht in zijn resterende slagkracht besloot de Europese Coördinatie tot een grootscheepse Europese campagne ter ondersteuning van de guerrillabeweging. Met het project *Radio Guatemala Libre (Radio Vrij Guatemala)* kon het solidariteitsnetwerk voor het eerst rechtstreeks bijdragen aan de gewapende strijd. In totaal wilden de solidariteitscomités in Europa 6.000.000 BEF inzamelen voor de oprichting van een verzetsradio voor de URNG, die de interne communicatie tussen de guerrillafronten moest verbeteren en die bovenal opnieuw de steun van de bevolking moest verzekeren.³⁰ Zo verkocht het VGC deur aan deur kerstversiering ter waarde van 500.000 BEF, waarmee het amper moest onderdoen voor de grootste campagnes die de Nicaraguacomités tegelijkertijd ontplooiden.

Revolutionaire nederlaag en desillusies

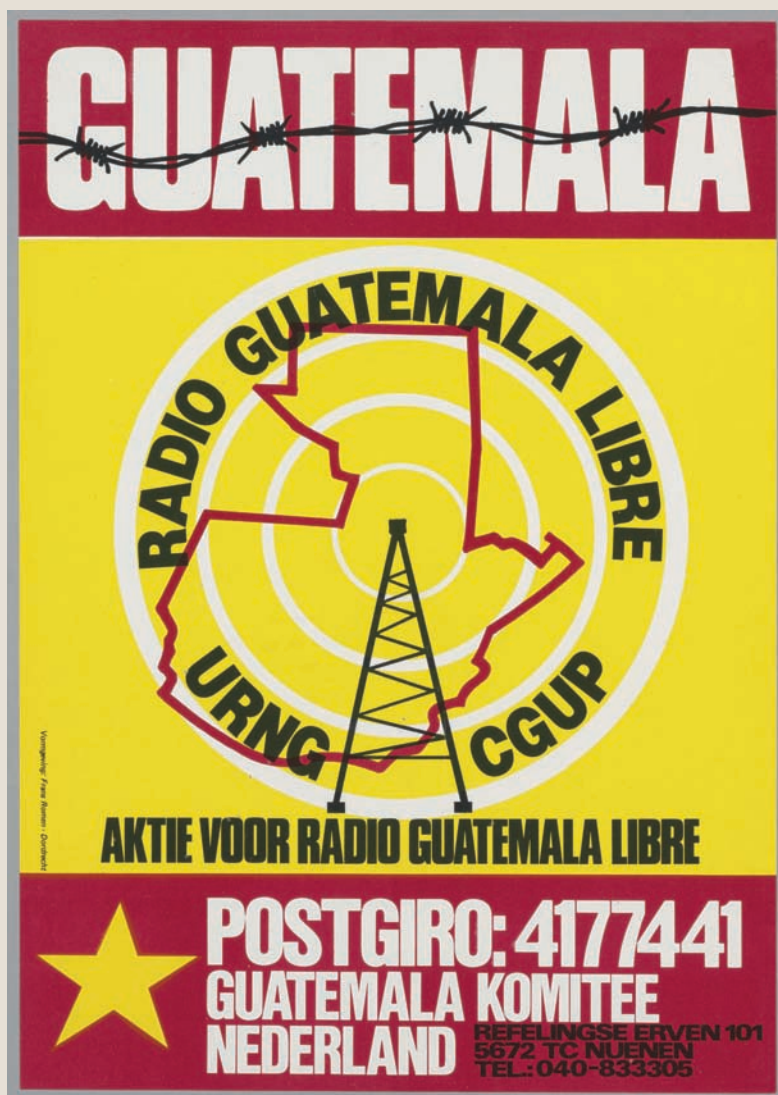
Ondanks het succes van de radiocampagne zorgde de actie voor ontgoocheling en zelfs een vertrouwensbreuk tussen de Guatemalteekse guerrilla en zijn Europese solidariteitsnetwerk. Enkele facties binnen de URNG hadden de opbrengsten van het project immers voor eigen doeleinden aangewend. Het solidariteitsnetwerk trad eendrachtig naar buiten met een compromistekst waarin de solidariteitscomités verklaarden hun geloof in de 'capaciteit van de Guatemalteekse organisaties om de internationale solidariteit op unitaire en organische wijze te leiden' definitief te hebben verloren.³¹ Steun uit de Europese politiek en samenleving stond en viel volgens hen met de mate waarin de guerrilla erin slaagde zich op te werpen als alternatief voor het militaire regime. Het bevoordelen van één enkele guerrillafactie was voor de comités een onmogelijke keuze en een conceptuele fout die tot nog grotere verwarring en animositeit zou leiden. Niet de ideologische en strategische discussies van de guerrillafacties, maar het volk moest immers het referentiepunt voor de solidariteitswerking vormen. Het Europese solidariteitsnetwerk haalde bovendien uit naar de URNG in termen van 'manipulatie' en 'instrumentalisering' voor de wijze waarop ze binnen Europa de onenigheid tussen comités op de spits dreef.

De radiocampagne toonde bovenal aan dat solidariteit niet kon ontkiemen in een vacuüm waarin het solidariteitsnetwerk en het gewapend verzet volledig afgesneden van elkaar opereerden. Informatie was het basisbeginsel van elke solidariteit en daaraan heerste binnen het netwerk een dusdanig gebrek dat de Europese Coördinatie een speciale delegatie naar Mexico stuurde om contact op te nemen met Guatemalteekse

journalisten in ballingschap.³² De informatiestroom vanuit Guatemala was sinds de grootschalige tegenoffensieven van de contrarevolutie haast volledig opgedroogd. Bovendien werd de karige berichtgeving weinig geloofwaardig geacht en kon ze niet opboksen tegen de Europese vooroordelen en reserves jegens de gewapende strijd. De Vlaamse Guatemalasilidariteit had in de voorgaande jaren nochtans zelden het militaristische karakter van het gewapend verzet verdoezeld, maar gaf haar lezers gedetailleerde overzichten van guerrillaoffensieven en beschrijvingen van wapens 'die op grote schaal vernietigingen aanrichten door de grote hoeveelheid kogels en scherven die zo'n granaat bevat'³³. Het solidariteitsnetwerk kwam nu tot het inzicht dat het moest inspelen op humanitaire gevoeligheden. Met deze kritische verklaringen trachtte ze de guerrillabeweging tot eenzelfde inzicht aan te sporen.

De spanningen tussen het solidariteitsnetwerk en de guerrilla werden op de spits gedreven door het misbruik van de radiofondsen, maar vonden een diepere oorzaak in de uitdaging die de contrarevolutie stelde aan het geloof in de haalbaarheid van de revolutie en de gewapende weg die het had ingeslagen. Het had de solidariteitscomités ontbroken aan voldoende inzicht in de zwakte van de guerrilla en de moorddadigheid van het regime.³⁴ Het steunen van een guerrillabeweging die in volle oorlog en chaos verkeerde, was een riskante keuze. Dat de guerrilla, in zijn gevecht op leven en dood, minder aandacht besteedde aan het internationale solidariteitswerk mocht echter niet verbazen. Ook was het niet verwonderlijk dat de militaire aspecten in het heetst van de strijd domineerden. 'Hoe cynisch het ook klinkt', stelden de solidariteitscomités verwijzend naar de moeilijkheden die ze ondervonden in het mobiliseren voor de Guatemalteekse zaak,

Met het project *Radio Guatemala Libre* zamelden de Europese solidariteitscomités voor het eerst geld in voor de gewapende strijd, 1982. Ontwerp: Frans Romen (IISG, Amsterdam)

‘de revolutie zal internationale politieke steun ontvangen naargelang zij uitzicht op de overwinning heeft.’³⁵

Teleurstelling en vrees voor ondermijning van de eigen geloofwaardigheid lagen dus aan de basis van de ergernissen van het solidariteitsnetwerk. De inschattingfouten van het gewapend verzet hadden immers een grote tol geëist bij de burgerbevolking. Daarnaast hadden de comités de eenheid van de URNG verdedigd die volgens hen

getuigde van een ‘hoge graad van politieke rijpheid’, hoewel daarover binnenskamers sterke twijfels waren geuit.³⁶ Dat zowel de verhoopde eenheid tussen de guerrillafacties als de finale overwinning uitbleef, bracht de solidariteitscomités in conflict met hun nominatie van de URNG als onbetwiste aanvoerder van de revolutie. Een heroriëntatie van het expliciet politieke solidariteitswerk drong zich op.

Ontwapening van de solidariteit en omarming van de mensenrechten

Het VGC trok zich terug om zijn solidariteitswerk in België te herdenken. 'Het proces van bevrijding in Guatemala zal langer duren dan vroeger werd gedacht', zo aanvaardde het VGC het politiek-militaire failliet in besloten kring.³⁷ De uitwerking van een langetermijnstrategie drong zich op. De solidariteit moest zich immers voorbereiden op een werk van lange adem en op steeds meer politieke tegenwind. Intussen had Ríos Montt het land met zijn meedogenloze tactieken tot internationale paria gemaakt. Hij was er echter wel in geslaagd het binnenlandse verzet te neutraliseren. Daardoor kon generaal Mejía Víctores, nadat hij in 1983 met een staatsgreep de macht had overgenomen, het internationale imago van Guatemala opsmukken met een hernieuwde grondwet.

De Guatemalteekse guerrilla bood niet langer het gepaste medium om de historische en actuele misdaden van de Guatemalteekse staat internationaal aan te klagen. Hoewel het VGC nooit formeel zijn steun aan het gewapend verzet zou intrekken, bleek de barst in de samenwerking definitief. Het solidariteitswerk van het VGC zou zich nooit meer exclusief op de guerrillaoorlog richten en vele Europese comités opperden een onderhandelde en politieke oplossing tussen het Guatemalteekse regime en de guerrillabeweging als valabel alternatief. De URNG had deze degradatie in grote mate te danken aan de eigen beperkte toewijding aan de internationale solidariteit. De guerrilla wachtte ruim anderhalf jaar met zijn poging om de plooiën glad te strijken. Pas in 1985 ontmoette het solidariteitsnetwerk voor het eerst de militaire leiding van de guerrillabeweging, maar concrete verbintenissen en tegemoetkomingen bleven uit. De

solidariteit met het gewapend verzet was niet enkel bekoeld, maar bleef sterk gelimiteerd door het gebrek aan een permanente aanwezigheid van de guerrilla in Europa.

Het gewapend verzet miste zo zijn laatste kans om de tanende solidariteit in Europa nieuw leven in te blazen. De teleurstelling over de revolutionaire nederlaag bleek voor velen moeilijk te verkroppen. Vooral voor comités verbonden aan de ORPA verdween de solidariteit naarmate het conflict vervelde tot een oorlog van lage intensiteit. Nu de Guatemalteekse guerrilla niet langer voor stuurman speelde, stond het de solidariteitscomités vrij zichzelf heruit te vinden. De comités die waren ontstaan vanuit de filosofie van het EGP en die van meet af aan een affiniteit met de brede volksbeweging onderhielden, konden terugvallen op een nieuwe generatie van ontlukende sociale bewegingen. Zo ontstond er uiteindelijk een tweedeling tussen enerzijds de Europese Coördinatie als overkoepelende structuur die sterk gericht bleef op het gewapend verzet en anderzijds de solidariteitscomités die losbraken uit het netwerk om zelf eigen en meer humanitaire projecten uit te tekenen.

Maar ook het VGC ruilde zijn radicale politieke solidariteit in voor een 'verzachting' van de solidariteit. 'Wat in Guatemala noodzakelijk was, was de ondersteuning van de brede volksbeweging, net omdat iedereen die het hoofd boven de maïs uitstak, vermoord werd', verwoordt Allaert de heroriëntatie.³⁸ De Guatemalal solidariteit depolitiseerde en richtte zich niet langer op de revolutie, maar op de slachtoffers van de repressie. De kaalslag die Ríos Montt had aangericht, verlamde het Guatemalteekse middenveld zodanig dat ruim twee jaar lang geen delegaties van de traditionele volksorganisaties naar Europa reisden. Tijdens de moeizame heropleving van de Guatemalteekse volksbeweging ontstonden echter langzaam nieuwe sociale bewegingen

die voor het eerst de mensenrechten centraal stelden in de Guatemalteekse kwestie. De volksorganisaties die in de tweede helft van de jaren 1980 in Guatemala ontstonden, waren gebrand op hun autonomie en omarmden mensenrechten ten volle.

De Vlaamse Guatemalasilidariteit vond al snel een natuurlijke solidariteitspartner in de Grupo de Apoyo Mutuo (Wederzijdse Steungroep, GAM). De groep werd in 1984 opgericht door enkele vrouwen uit de hoofdstad om hun zoektocht naar verdwenen familieleden politieke kracht bij te zetten. De daaropvolgende jaren vond de GAM gemakkelijk aansluiting bij de rurale en inheemse bevolking en nam de organisatie het voortouw bij de speurtocht naar de tienduizenden vermiste Guatemalteken. Het Guatemalteekse regime weigerde immers onafhankelijke onderzoekscommissies in te stellen en wilde amnestiewetten invoeren om de misdaden van het leger weg te wuiven.³⁹ De GAM werd geïntroduceerd bij het VGC door een solidariteitsgroep in Menen, het geboortedorp van scheutist Serge Berten, die in 1982 in Guatemala was ontvoerd. De GAM had van bij haar oprichting spontaan het dossier van Berten opgenomen in haar acties, bijvoorbeeld tijdens manifestaties waarin foto's van vermiste Guatemalteken werden megedragen. De organisatie vond onmiddellijk een internationaal platform en werd zelfs genomineerd voor de Nobelprijs voor de Vrede, voorgedragen door het Noorse Guatemalacomité.⁴⁰ De GAM reactiveerde de geledingen binnen de solidariteitscomités die zich huiverachtig hadden opgesteld tegenover revolutionaire politiek en een grotere gevoeligheid aan de dag legden voor mensenrechten. Het was in deze fase van de revolutionaire nederlaag dat de Guatemalasilidariteit haar volle potentieel bereikte.

De snelheid waarmee de GAM een breed Europees draagvlak vond, stond in schril

contrast met de moeizame erkenning van de Guatemalteekse zaak in de voorgaande jaren. Terwijl het VGC er voordien amper in slaagde solidariteit op te wekken binnen de Belgische politiek, verschenen verscheidene politici in de media zij aan zij met delegaties van de GAM en werd ook op Europees niveau duchtig actie gevoerd.⁴¹ In geen geval stond deze politieke steun echter synoniem voor solidariteit met de revolutionaire krachten in Guatemala. Wat slachtofferorganisaties als de GAM politiek aanvaardbaar en onomstreden maakte, was net de hemelsbrede afstand die zij bewaarden van de revolutionaire politiek van de guerrilla. Ook het VGC was hierop gesteld. Dat bleek onder andere toen het de leiding van de GAM ervan verdacht geld door te sluizen naar het gewapend verzet en het comité prompt een delegatie naar Guatemala zond om de beschuldigingen te onderzoeken.⁴²

De aanhoudende oorlogslogica en haar geheime netwerken

Hoewel de strijd voor mensenrechten het gewapend verzet naar de achtergrond drong, verdween de guerrilla allerm minst van het Europese toneel. De oorlogslogica bleek zowel in Guatemala als in Europa moeilijk af te werpen en bleef hardnekkig vasthouden aan haar aloude intriges en wantrouwen. Nadat Mario Coolen jarenlang heimelijk had opgetreden als officieus vertegenwoordiger van het EGP, zond ook de ORPA een vertegenwoordiger uit. Belisario Adana, schuilnaam voor dr. Jorge Rosal, kwam naar Europa als vertegenwoordiger van de eengemaakte guerrillabeweging, maar trad pas enkele jaren later ook in die hoedanigheid naar buiten. Aanvankelijk gaf Adana prioriteit aan de versterking van de in verval geraakte solidariteitscomités van de ORPA. Ironisch genoeg kon

Een activiste van de Grupo de Apoyo Mutuo (GAM) draagt een foto van de in Guatemala verdwenen Vlaamse missionaris, Serge Berten. © Moises Castillo

het solidariteitsnetwerk daarmee eindelijk rekenen op een directe aanwezigheid van het Guatemalteekse verzet, maar bleef het bestaan ervan verborgen voor de meerderheid van het solidariteitsnetwerk. De komst van een Guatemalteeks vertegenwoordiger had de beweging kunnen helpen in het overstijgen van de gefragmenteerde staat van haar netwerk, maar droeg enkel bij tot de aanhoudende polarisering en de harde revolutionaire lijn.

Vooraf in Zuid-Europa ontstonden door Adana's activisme nieuwe ORPA-comités waardoor de factie in het Europese solidariteitsnetwerk aanzienlijk terrein won. Toen Adana zich officieel opstelde als permanent vertegenwoordiger van de Guatemalteekse guerrilla-eenheid, herstelde zich de greep

van het gewapend verzet op het solidariteitsnetwerk. Maar ook het gevoel van wederzijds wantrouwen bleef, weinig verbazend, springlevend. De permanente blokvorming, de hegemonie van het gewapend verzet en het ontbreken van een daadkrachtig signaal vanuit Guatemala om één brede solidariteitsbeweging te vormen, bleven verlamende factoren én betekenden in essentie het failliet van de Europese solidariteit met Guatemala.⁴³ De verdeelpolitiek van de Guatemalteekse guerrilla speelde hen sterk parten eens het Guatemalteekse regime zijn legitimiteit herwon. De URNG werd internationaal en diplomatiek in het nauw gedreven en kon niet langer rekenen op een eensgezind solidariteitsnetwerk dat als één blok haar politieke ambities verdedigde.

Het bezoek van Allaert aan de Comunidades de Población en Resistencia (Volksgemeenschappen in Verzet, CPR) was de laatste stuip trekking van het transnationale solidariteitsnetwerk. De volksgemeenschappen bestonden uit zo'n vijftigduizend vluchtelingen die zich zelfvoorzienend schuilhielden in geïsoleerd berggebied. Deze dorpen kregen hevige bombardementen te verduren in een ultieme poging van de staat om de laatste subversieve bolwerken op de knieën te krijgen. Daarmee dreigde de guerrilla een cruciale schakel in zijn voedselbevoorrading te verliezen. Dankzij een minutieus uitgedokterde strategie werd Allaert vanuit Mexico door het EGP clandestien het land binnengesmokkeld dat hij vijf jaar daarvoor was ontvlucht. Het solidariteitsnetwerk had al die tijd geen voet op Guatemalteekse bodem gezet. Deze uitzonderlijke uitnodiging, waarmee Allaert doordrong tot in het hart van het resterende verzet, vormde de aanleiding voor een tweede grootschalige Europese inzamelingscampagne. De solidariteitscomités kregen nu, anders dan bij de eerste grote radiocampagne, ook de mogelijkheid om alleen voor strikt humanitaire CPR-projecten te mobiliseren. Voor het VGC luidde dit de beginfase in van een jarenlange samenwerking met de jaarlijkse 11.11.11.-campagnes.⁴⁴ Hoewel het comité zijn expertise rond alfabetisering, gezondheidszorg en voedselproductie inzette bij deze projecten, werd het zwaartepunt zonder twijfel naar de geprofessionaliseerde ngo's verlegd.

Bij de presidentsverkiezingen van 1986 kwam na een jarenlange opeenvolging van militaire staatsgrepen opnieuw een burgerpresident in het zadel. Als christendemocraat genoot Vinicio Cerezo brede steun van de in Vlaanderen en Europa dominante christendemocratische bewegingen. Ten aanzien van de internationale gemeenschap

voerde het regime ingrijpende veranderingen door. Waarnemers van de Mensenrechtencommissie van de VN en het Europees Parlement mochten opnieuw het land in en voor het eerst sinds het uitbreken van het gewapend conflict ging de overheid een politieke dialoog aan met de guerrillabeweging.⁴⁵ Naarmate die in een complex vredesproces terecht kwam, verloor ze veel van haar revolutionaire – en enigszins mystieke – aantrekkingskracht. Ook zij was intussen bereid tot een politiek onderhandelde oplossing voor het conflict, maar in ruil eiste ze de ontmanteling van de modeldorpen en civiele patrouilles, de voornaamste contrarevolutionaire instrumenten. De krijgsmacht, die een sleutelfunctie bewaarde binnen het nieuwe staatsbestel, stelde op haar beurt de volledige ontwapening van de guerrilla als essentiële voorwaarde voor nationale verzoening.

Dat Belisario Adana in Europa plots als officieel vertegenwoordiger van de URNG naar buiten trad, was vooral een rechtstreeks gevolg van deze diplomatieke manoeuvres van het Guatemalteekse regime en in mindere mate een toegift aan de smeebedes van het solidariteitsnetwerk. Adana slaagde er aanvankelijk amper in om een relatie op te bouwen met de solidariteitscomités. Zijn woning in Antwerpen diende als clandestiene ambassade en uitvalsbasis voor de politieke relaties die hij onderhield met diverse Europarlementariërs over de partijgrenzen heen. De installatie van een 'ambassadeur' in Europa was dus een tactische noodzaak van de guerrilla om tegenwicht te bieden aan de groeiende legitimiteit van het Guatemalteekse regime. De URNG beschouwde de demilitarisering van het presidentschap slechts als een nieuwe etappe in de contrarevolutie, waarbij de heersende militaire macht zich achter een civiel masker verborg om haar militaire operaties ongestoord verder te

zetten.⁴⁶ Terwijl de URNG publiekelijk sterk aandrong op een nationale dialoog, cultiveerde zij binnenskamers dus nog steeds de utopie dat de militair-revolutionaire overwinning binnen handbereik lag. Zelfs toen de vredesgesprekken eind jaren 1980 daadwerkelijk vorderingen boekten, hield de oorlogsretoriek stand en liet de guerrilla uitschijnen dat zijn verzoening met de overheid slechts een schijnmanoeuvre was en hij de militaire slagkracht opnieuw uitbouwde. De twee gezichten van de guerrillabeweging speelden ongetwijfeld een rol in de afnemende bereidwilligheid van de comités om zich in te schakelen in de diplomatieke manoeuvres van het Guatemalteekse verzet. Sterker nog, verscheidene comités, waaronder het VGC, stelden openlijk de solidariteit met het gewapend verzet in vraag nu de guerrillabeweging zich inliet met politieke diplomatie.⁴⁷ Deze bedenkingen waren in grote mate het gevolg van de halfslachtige houding die het gewapend verzet en zijn Europese sympathisanten binnen het solidariteitsnetwerk hadden aangenomen tegenover de slachtofferorganisaties. De weigering van de guerrilla om de slachtofferorganisaties een platform te verlenen binnen het solidariteitsnetwerk, kwam voort uit de confrontatie met autonome mensenrechtengroeperingen die een meer onafhankelijke koers voeren en zich niet langer lieten coöpteren en inkapselen in de revolutie. Als de Guatemalteekse guerrilla de kracht van de mensenrechtenthematiek minimaliseerde, was dat dus vooral een poging om zijn geprivilegieerde positie binnen het solidariteitsnetwerk te vrijwaren. De URNG eiste niet de rol op van exclusieve solidariteitspartner, maar stond wel op het behoud van haar positie als legitieme spreekbuis van het Guatemalteekse volk. ‘Zonder de URNG geen vrede, zonder nationale dialoog geen democratie’, luidde het devies waarmee de guerrilla de volks-

beweging in een louter complementaire rol dwong.⁴⁸

De buitenproportionele aandacht die de Europese Coördinatie voor de guerrilla bleef opbrengen, zorgde ervoor dat de nationale solidariteitscomités zich steeds vaker loskoppelden van het solidariteitsnetwerk. De hoogdagen van het transnationale solidariteitsnetwerk waren definitief geteld. De comités zagen doorgaans af van hun revolutionaire focus en vielen terug op het solidariteitswerk binnen de eigen landsgrenzen. De ouders van Serge Berten ondernamen in 1989 samen met het VGC en enkele politici een ‘pelgrimstocht’ naar Guatemala, in de hoop opheldering te krijgen omtrent het lot van hun vermiste zoon.⁴⁹ Het dossier-Berten zorgde ervoor dat de Vlaamse Guatemalabeweging haar grootste politieke weerklank vond op het moment dat de transnationale solidariteit haar minst dynamische fase ooit intrad en langzaam aan uit elkaar viel. De politieke contacten waren in eerste instantie ontstaan rond de persoon van Berten en verleenden geen directe legitimiteit aan de eisen van de Guatemalteekse mensenrechtenorganisaties, maar aan de zoektocht naar antwoorden rond zijn verdwijning. Deze zoektocht en bijhorende juridische veldslagen vormen tot op heden de bestaansreden van het VGC.

De vredesakkoorden en de implosie van het solidariteitsnetwerk

Ook al verdween de politiek-militaire strijd naar de achtergrond, toch slaagde de Guatemalteekse guerrilla er jarenlang in het transnationale solidariteitsnetwerk in de ban te houden en inhoudelijk te oriënteren op de gewapende strijd. In de praktijk betekende die verwevenheid dat de vele nog rechtkrabbelende Guatemalteekse mensenrechtenorganisaties wegbleven

Guatemalteekse propaganda beeldt de verbroedering van de vier voornaamste guerrillafacties uit. (Amsab-ISG, Gent)

uit het Europese solidariteitsnetwerk. De aanwezigheid en associatie met dergelijk gepolitiseerd netwerk was op zich een subversieve daad die de volksorganisaties opnieuw in het repressieve vizier van het Guatemalteekse regime kon brengen. Toen Guatemalteekse vakbonden gevraagd werden aanwezig te zijn op de jaarlijkse Europese solidariteitsbijeenkomsten, waar de afvaardiging van de URNG een vaste plaats had verworven, spraken ze van 'zelfmoord'. De voorrang die de Europese Coördinatie verleende aan het gewapend verzet, verhinderde zeker tot begin jaren 1990 een gelijke participatie van de mensenrechtenorganisaties in het solidariteitsnetwerk.⁵⁰

Pas na de eerste vredesakkoorden van 1994 en de oprichting van consultatieve

organen waarin de volksorganisaties voorstellen konden aandragen voor de onderhandelingstafel, liet de guerrilla zijn ambivalente houding ten opzichte van de volksbeweging varen. De impuls die uitging van het voortschrijdende vredesproces en de toegenomen politieke manoeuvreerruimte in Guatemala en in Europa vertaallden zich in een ongeziene heropleving van allerhande volksorganisaties. Een amalgaam van mensenrechten- en slachtofferorganisaties ontstond rond thema's als etniciteit, gender en eisen van sociale rechtvaardigheid en politieke, culturele en sociale rechten. Deze bewegingen lieten het ideaal van een socialistische maatschappij varen voor een pragmatisch herstel van de Guatemalteekse democratie.⁵¹ In het Gua-

temalteekse binnenland was ideologische pluraliteit ontstaan, en het gewapend verzet bevond zich niet langer in een positie om deze organisaties te weren uit het Europese solidariteitsnetwerk.

De spanningen tussen de volksorganisaties en de URNG waren echter allerminst van de baan. Het EGP had eind jaren 1980 een hiërarchisch netwerk van basisbewegingen opgericht rondom zijn nieuwe politieke eisen. Daarnaast ontstond echter een kritische Maya-beweging wiens agenda onverenigbaar was met het gewapend verzet. In toenemende mate zagen de Maya-organisaties de guerrilla als een macht die de politieke ideeën van de Guatemalteekse volksbeweging probeerde te onderwerpen aan zijn eigen politieke agenda. In de jaren 1990 brak een toenemend aantal volksorganisaties met de guerrilla. Zelfs het CUC, dé inheemse machtsbasis van het EGP, scheurde zich af en begon autonoom te onderhandelen met de regering.⁵² Ook in Europa klonken de verwijten jegens de guerrilla steeds luider, al waren deze debatten vooral een symptoom van een solidariteitsnetwerk dat nooit als één blok keuzes had gemaakt en nooit in onderling vertrouwen één grote inclusieve beweging had gevormd.

Ondanks een blijvend 'onderhuids wantrouwen' staakten de leidinggevende kaders van de Europese Coördinatie echter hun solidariteit met het gewapend verzet nooit.⁵³ Tijdens de laatste levensjaren van het Europese netwerk was het vooral de officiële vertegenwoordiging van de URNG die de solidariteit min of meer in leven hield. Maar die radicale politieke solidariteit werd niet langer naar buiten gedragen, noch leek er binnen de diverse Europese solidariteitscomités een groot draagvlak voor te bestaan. Toen Belisario Adana zich bij de ondertekening van de vredesakkoorden in 1996 uit Antwerpen terugtrok, verdween

de enige geformaliseerde structuur die het Guatemalteekse verzet ooit had opgebouwd in Europa. Het transnationale solidariteitsnetwerk implodeerde, maar de solidariteit met Guatemala wist zich in Vlaanderen lokaal stevig te verankeren. Tot vandaag onderhoudt 'Solidair met Guatemala' nauwe contacten met de Guatemalteekse mensenrechten- en slachtofferorganisaties in een gezamenlijke zoektocht naar vrede en gerechtigheid.

- 1 Patrick BALL et al. *Violencia institucional en Guatemala, 1960 a 1996: una reflexión cuantitativa*, Washington DC: AAAS, 1999, p. 16.
- 2 James DUNKERLEY, Guatemala since 1930. In: Leslie BETHELL (red.), *The Cambridge History of Latin America. Volume VII*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, pp. 211-250.
- 3 Carlos FIGUEROA IBARRA, Partido, poder, masas y revolución (la izquierda en Guatemala, 1954-1996). In: *Revista latinoamericana de sociología de la Guerra*, 1(2010), pp. 47-52.
- 4 Bart LATRÉ, *Strijd & Inkeer: De kerk- en maatschappijkritische beweging in Vlaanderen (1958-1990)*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2011, p. 312.
- 5 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 6 Jorge MURGA ARMAS, Hacia una historia del movimiento social guatemalteco. In: *Revista Economía*, 187(2011), p. 16.
- 7 Carlos FIGUEROA IBARRA, Guatemala: protesta popular, cooptación de masas. In: *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales*, 10(2004), p. 147.
- 8 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 9 KADOC-KU Leuven, Guido De Schrijver, nr. 2, 8, Actas Encuentro Europeo de los Comités de Solidaridad con el Pueblo de Guatemala, 3 & 4/11/1979.
- 10 KADOC-KU Leuven, Guido De Schrijver, nr. 1, 8, CCEG: Apuntes sobre el trabajo de solidaridad en Europa, 30/04/1982.
- 11 Edelberto TORRES-RIVAS, *Centroamérica: entre revoluciones y democracia*, Buenos Aires: CLACSO, 2009, pp. 149-150.

- 12 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 1, Vergaderverslag, 31/01/1980.
- 13 Kim CHRISTIAENS, *Orchestrating Solidarity. Third World Agency, Transnational Networks & The Belgian Mobilization for Vietnam and Latin America, 1960s-1980s*, KU Leuven, doctoraat, 2013, pp. 270-271.
- 14 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 30, Standpunten van het VGK, 23/05/1982.
- 15 Vlaams Guatemala Komitee, *Guatemala Nieuwsbrief*, 4(1982)6.
- 16 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 17 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 1, Vergaderverslag VGK, 08/01/1981.
- 18 Charles BROCKETT, *Political movements and violence in Central America*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 122.
- 19 Vlaams Guatemala Komitee, *Guatemala Nieuwsbrief*, 2(1980)4.
- 20 KADOC-KU Leuven, Guido De Schrijver, nr. 1, 8, *Algunos apuntes sobre el trabajo de solidaridad de 30 april 1982*.
- 21 KADOC-KU Leuven, Guido De Schrijver, nr. 1, 8, *Algunos apuntes [...]*.
- 22 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 23 Interview met Guido De Schrijver door Joren Janssens, Brussel, 03/08/2015.
- 24 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 12, Dossier betreffende het Belgische buitenlandse beleid in Centraal-Amerika.
- 25 Greg GRANDIN, To End with All These Evils: Ethnic Transformation and Community Mobilization in Guatemala's Western Highlands, 1954-1980. In: *Latin American Perspectives*, 2(1997), p. 7.
- 26 Patrick BALL et al. *Violencia institucional en Guatemala [...]*, p. 38.
- 27 Carlos FIGUEROA IBARRA, Partido, poder, masas y revolución (la izquierda en Guatemala, 1984-1996). In: *Revista Latinoamericana de sociología de la guerra*, 1(2010), pp. 69-70.
- 28 Vlaams Guatemala Komitee, *Guatemala Nieuwsbrief*, 4(1982)2.
- 29 KADOC-KU Leuven, Guido De Schrijver, nr. 1, 8, *Algunos apuntes [...]*.
- 30 Vlaams Guatemala Komitee, *Guatemala Nieuwsbrief*, 4(1982)3.
- 31 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 2. Brief aan de URNG en alle representatieve organisaties en instanties van het strijdende volk van Guatemala, 19/03/1983.
- 32 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 1, Vergaderverslag VGK, 04/06/1981.
- 33 Vlaams Guatemala Komitee, *Guatemala Nieuwsbrief*, 3(1981)4.
- 34 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 35 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 2. Brief aan de URNG [...].
- 36 Vlaams Guatemala Komitee, *Guatemala Nieuwsbrief*, 4(1982)5.
- 37 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 2, Verslag startdag Vlaams Guatemala Komitee 1983.
- 38 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 39 James DUNKERLEY, Guatemala since [...], p. 249.
- 40 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 3, Vergaderverslag VGK, 05/07/1985.
- 41 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 3, Vergaderverslag VGK, 03/04/1986.
- 42 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 43 Interview met Raf Allaert door Joren Janssens, Heverlee, 13/08/2015.
- 44 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 5, Vergaderverslag VGK, 01/10/1987.
- 45 KADOC-KU Leuven, Guido De Schrijver, nr. 4, 9, Veroordelingen uitgesproken tussen december 1982 en december 1983.
- 46 Susanne JONAS, Contradictions of Guatemala's 'Political Opening'. In: *Latin American Perspectives*, 15(1988), p. 30.
- 47 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 5, Vergaderverslag VGK, 07/01/1988.
- 48 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 37, Saludo de la URNG al encuentro de los comités de solidaridad en Europa.
- 49 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 6, Evaluatie jaarwerking 1989.
- 50 Amsab-ISG, Vlaams Guatemala Komitee, nr. 5, CCEG a los comités de solidaridad con el pueblo de Guatemala.
- 51 Hans BEERENDS, Marc BROERE, Hansje GALE-SLOOT, *De bewogen beweging: een halve eeuw mondiale solidariteit*, Amsterdam: KIT Publishers, 2004, p. 99.
- 52 Santiago BASTOS & Manuela CAMUS, *El Movimiento Maya en Perspectiva*, Guatemala: CLACSO, 2003, pp. 28-29.
- 53 Interview met Guido De Schrijver door Joren Janssens, Brussel, 03/08/2015.